

THE PROBLEM OF A MEANING AND SEMANTIC STRUCTURE OF A WORD ACCEPTING

In the article deals with the problem of a meaning and semantic structure of a word, the correlation of concepts "meaning-sense", the invariant meaning of a word in a paradigmatic lexical system of the language and its variable senses in a syntagmatic plan of speaking are analyzed in the article.

Key words: meaning, sense, accepting, language, speech.

УДК 371.32

Кучеренко І.А.

РЕАЛІЗАЦІЯ ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНОГО ПІДХОДУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ

У статті проаналізовано функціонально-стилістичний підхід до навчання української мови, визначено шляхи його реалізації на уроках української мови в основній школі.

Ключові слова: функціонально-стилістичний підхід, урок української мови, стилістичні вміння та навички, стилістичні вправи.

XXI століття – час науково-технічного наповнення, формування інтелектуального потенціалу країни, розвитку української ментальності громадян – мовно-національної свідомості, самобутності світобачення, світовідчування і світосприйняття. Мовна політика України як суверенної європейської держави орієнтована на розвиток комунікативної компетентності учнів, що вільно, правильно і доречно створюють власні та сприймають чужі висловлювання. Тому виникає необхідність пошуку ефективних організаційних форм навчання, застосування інноваційних технологій у загальноосвітній школі, оновлення і розробки методик проведення уроку української мови.

Найголовніше завдання вчителя на уроці української мови – формувати комунікативно компетентну мовну особистість, що здатна вдало здійснювати продуктивну та репродуктивну мовленнєву діяльність і спроможна відповідально ставитися під час побудови власних різножанрових текстів до змісту й форми висловлювання з урахуванням ситуації спілкування та стилю мовлення. Процес розвитку комунікативної компетентності учнів складний та багатогранний і здійснюється, в першу чергу, в умовах загальноосвітньої школи на уроках української мови.

Практика вивчення української мови у школі показує, що на уроці словесники приділяють більшість уваги розвитку лінгвістичних, орфографічних та пунктуаційних, у кращому випадку мовленнєвих, і в меншій мірі стилістичних умінь. Багато хто підтверджує пріоритетність функціонально-стилістичного підходу на уроках української мови, але відчуває потребу в методичній літературі, не має достатніх знань зі стилістики та методики її викладання, і часом мало уявляє, які стилістичні знання необхідно формувати, які стилістичні вміння слід розвивати в учнів та на яких уроках мови: тільки на уроках розвитку зв'язного мовлення, чи і на аспектних уроках, та під час опрацювання яких навчальних тем. Хоч учителі, дотримуючись програми, і викладають визначені стилістичні теми на уроках розвитку зв'язного мовлення, однак кожний із них акцентує увагу на власне обраних стилістичних категоріях. Учні знають основні стилі та типи мовлення, але про стилістичні властивості та стильову приналежність засобів мови їм відомо менше. Це призводить до того, що учні не можуть правильно аналізувати, будувати, редагувати тексти різних стилів, типів і жанрів мовлення, використовуючи стилістично забарвлені мовні ресурси.

Нині гостро постає проблема пошуку нових шляхів удосконалення навчального процесу мовної освіти в основній школі, виникає потреба у спеціально створених методиках, заснованих на сучасних досягненнях лінгвістики, комунікативної лінгвістики і

функціональної стилістики. Ефективному навчанню мови сприяють традиційні (лінгвістичний, педагогічний, психологічний, моральний, естетичний) та нові (комунікативно-діяльнісний, функціонально-стилістичний, етнопедагогічний, соціокультурний, текстоцентричний, інтегрований тощо) підходи до навчання мови, що діють у єдності та взаємозв'язку. Особливого значення у наш час набуває функціонально-стилістичний підхід, що є одним із провідних у процесі формування національно-мовної свідомості учнів, у розвитку вмінь володіти нормами усної та писемної форм літературної мови, доречно використовувати нейтральні і стилістично марковані мовні засоби в різноманітних комунікативних ситуаціях.

Питання функціонально-стилістичного підходу різноаспектно досліджували мовознавці (Ф. Бацевич, Ф. Буслаєв, О. Безпояско, В. Виноградов, І. Вихованець, К. Городенська, П. Дудик, Л. Мацько, О. Пешковський, О. Потебня, Л. Щерба та ін.), психолінгвісти (О. Виготський, І. Зимня, М. Жинкін, О. Леонт'єв, І. Синиця та ін.), лінгводидакти (М. Вашуленко, В. Бадер, О. Біляєв, Є. Голобородько, Т. Донченко, Т. Ладиженська, В. Мельничайко, Г. Михайловська, А. Нікітіна, Т. Окуневич, Л. Паламар, М. Пентилюк, Л. Скуратівський, О. Текучов, О. Хорошковська та ін.). Ученими розроблено концептуальні положення щодо ролі функціонально-стилістичного підходу в розвитку продуктивних і репродуктивних видів мовленнєвої діяльності, вивчення основних стилістичних понять, формування вмінь використовувати стилістичні ресурси мови у власних текстах.

Вітчизняна лінгводидактика має певні досягнення у галузі розвитку мовлення учнів у функціонально-стилістичному аспекті, однак практика фіксує недостатньо сформовані в школярів уміння визначати стилістично нейтральні і стилістично марковані засоби мови, відбирати з синонімічного ряду найбільш доречні мовностилістичні мовні засоби, продукувати власні висловлювання з урахуванням ситуації спілкування тощо. Актуальність наукової розвідки полягає у тому, що нині постає потреба переосмислити, розробити і вдосконалити шляхи реалізації функціонально-стилістичного підходу на аспектичних уроках української мови в основній школі.

Мета статті – охарактеризувати особливості функціонально-стилістичного підходу до навчання української мови, встановити можливості реалізації та окреслити шляхи ефективного впровадження функціонально-стилістичного підходу на уроках в основній школі у площині комунікативно орієнтованої методики навчання української мови.

Функціонально-стилістична робота займає вагоме, важливе місце в системі вивчення всього курсу української мови і повинна пронизувати більшість уроків рідної мови, проводитися систематично. Кожний розділ української мови завершується стилістичною темою з метою закріплення, узагальнення стилістичних відомостей про мовні категорії, що були засвоєні під час їх вивчення. Таку роботу слід проводити на базі стилістично диференційованих текстів, порівнювати стилістичне значення і функції мовних категорій у різних стилях, засвоювати значення стилістичних понять через зіставлення їх суті у зв'язку із лінгвістичним його тлумаченням та відповідністю до стилю, типу та жанру мовлення.

Реалізацію важливої навчальної цілі – сформувати знання про стилістичні функції, можливості реалізації мовних одиниць і розвивати вміння доречно використовувати мовні засоби, забезпечити практичне оволодіння усним і писемним мовленням учнями з урахуванням ситуації спілкування – забезпечує функціонально-стилістичний підхід, під час реалізації якого на уроці “розкривається краса й багатство української мови та створюються умови для її засвоєння учнями і використання у своїй комунікативній діяльності [6, с. 5]”.

Функціонально-стилістичний підхід, на думку О.Безпояско, І.Вихованця, К.Городенської, орієнтується на текст, оскільки він є найвищим рівнем мови, оскільки включає та об'єднує всі рівні системно-структурної організації мови, і функціонує у комунікативному акті. Окреслений підхід, на нашу думку, є винятково важливим і повинен реалізовуватися вчителем на більшості уроків мови, а не тільки на уроках розвитку зв'язного мовлення, адже дозволяє організовувати процес розвитку комунікативної компетентності

учнів 5–9 класів на основі тексту, в якому учні вчать визначати й аналізувати функціональні та стилістичні можливості одиниць кожного рівня мови (від фонем до речення), використовувати їх під час побудови власних висловлювань, редагувати самостійно створені тексти.

В. Бадер, аналізуючи основні підходи до визначення змісту навчання української мови, слушно акцентує увагу на тому, що функціонально-стилістичний підхід “дає змогу усвідомити взаємозв’язок фонових знань із функціональними аспектами мови та мовлення, з’ясувати закономірності використання стилістичних ресурсів мови в різноманітних комунікативних актах, відпрацювати вміння доцільно використовувати мовні одиниці залежно від змісту висловлювання, мети ситуації та сфери спілкування, враховувати їхню національно-культурну семантику, особливості її вияву в соціально-мовленнєвих ситуаціях” [2, с. 108]. На думку М.Пентилюк, сутність функціонально-стилістичного підходу полягає у “навчанні не тільки відомостей про мову, а й у засвоєнні виражальних можливостей мовних одиниць, особливостей їх функціонування” [4, с. 130].

Функціонально-стилістичний аспект вивчення української мови передбачає вивчення, поглиблення й систематизацію найважливіших відомостей зі стилістики; розвиток й удосконалення вмінь та навичок відтворювати готові тексти в усній і писемній формі, аналізувати та створювати власні висловлювання різних стилів, типів та жанрів мовлення з урахуванням ситуації спілкування; перевіряти, редагувати і вдосконалювати результати мовленнєвої діяльності. Втілити це на практиці видається можливим за умови, якщо стилістичні поняття вивчалися б учнями не одноразово (на конкретних уроках або під час опрацювання відповідних тем), а з поступовим розширенням інформаційного поля. Розвиток стилістичних умінь і навичок необхідно здійснювати послідовно у взаємозв’язку з попередньо набутими. Дотримання принципу перспективності, послідовності, систематичності в удосконаленні стилістичних умінь і навичок має важливе значення для формування комунікативної компетентності учнів.

На нашу думку, реалізація функціонально-стилістичного підходу на уроках української мови передбачає три основних етапи, взаємопов’язані між собою і взаємообумовлені структурою та змістом шкільної програми:

- вивчення стилістичних понять;
- формування стилістичних умінь і навичок;
- активна практика продукування власних висловлювань.

Перший етап передбачає роботу із засвоєння основних стилістичних понять, до яких відносимо: стиль, тип і жанр мовлення, стилістичні функції мовних одиниць, стилістичні засоби фонетики, лексики, морфології, синтаксису, стилістичні синоніми. Знання особливостей стилістичних засобів мови, їх функціонування з урахуванням ситуації спілкування формують вміння аналізувати, будувати і редагувати тексти різних стилів, типів та жанрів мовлення. Засвоєння понять стилістики необхідні для формування вмінь вибирати необхідні мовні засоби для висловлення думки, при потребі робити синонімічну їх заміну, враховуючи доцільність їх використання в тому чи іншому стилі мовлення і певній комунікативній ситуації. На уроках української мови доцільно послідовно, систематично і комплексно подавати стилістичні відомості та формувати на їх основі стилістичні вміння, які, в свою чергу, є необхідною умовою вироблення комунікативної компетентності учнів основної школи.

Вивчення учнями відомостей з стилістики передбачає повне усвідомлення та оперування стилістичними поняттями для того, щоб цілеспрямовано і майстерно використовувати мовні одиниці під час створення власних висловлювань різних стилів, типів та жанрів мовлення з урахуванням мети й умов комунікації, знаходження і виправлення стилістичних помилок.

На другому етапі відбувається формування стилістичних умінь і навичок, якими повинні оволодіти учні, а саме: виявляти стилістичні засоби в тексті, визначати їх стилістичну функцію; характеризувати стилі мовлення з урахуванням літературних норм

української мови; замінювати слова доречними синонімами (з урахуванням їх стилістичного забарвлення) відповідно до стилю мовлення, мовленнєвої ситуації; проводити стилістичний аналіз тексту (як свого, так і чужого); утворювати тексти різних стилів, типів і жанрів мовлення; аналізувати, редагувати і вдосконалювати стилістично диференційовані тексти.

Стилістичні вміння і навички формуються за допомогою вправ, які передбачають оцінку стилістичної функції мовних одиниць, вибір мовних засобів відповідно до стилю мовлення, мовленнєвої ситуації, створення власних висловлювань з урахуванням мети та завдання спілкування, редагування текстів, аналіз і вдосконалення свого та чужого мовлення.

М.І.Пентиліук, класифікуючи стилістичні вправи [5], виділяє такі типи: фонетико-стилістичні, лексико-стилістичні, граматико-стилістичні, стилістичні. Позитивно оцінюючи подану класифікацію, виділимо прийоми реалізації стилістичних вправ:

- фонетико-стилістичних (виразне читання текстів різних стилів, правильне наголошування слів, інтонування висловлювань, дотримання норм милозвучності мови, добір фонетичних варіантів і створення з ними речень, редагування текстів відповідно до евфонічності їх звучання);
- лексико-стилістичних (аналіз стилістичних значень, відтінків слів; добір правильного, адекватного синоніма відповідно до ситуації мовлення; редагування текстів з боку їх стилістичного оформлення; стилістичний експеримент; стилістичні завдання творчого характеру, аналіз й усунення лексико-стилістичних помилок);
- граматико-стилістичних (аналіз стилістичних особливостей словотвору; доцільне використання у тексті різних словотворчих засобів, частин мови, граматичних синонімів; виправлення стилістичних помилок граматичного характеру; конструювання речень і текстів різних стилів, типів і жанрів мовлення, відповідний вибір синтаксичної конструкції, синонімічні заміни різних синтаксичних одиниць, редагування речень щодо стилістичного оформлення, взаємозаміна синтаксичних конструкцій і встановлення їх стилістичної специфіки, зіставлення текстів різних стилів у зв'язку із синтаксичною стилістикою, стилістичний експеримент);
- спеціально стилістичних (визначення функцій спілкування, мовленнєвої ситуації перед створенням висловлювань, аналіз текстів різних стилів, типів і жанрів мовлення, конструювання текстів відповідної стилістичної спрямованості з урахуванням ситуації спілкування, стилістичний етюд.

Різноманітні стилістичні вправи та завдання мають досить гармонійно вписуватися у структуру як аспектних уроків, так і уроків розвитку зв'язного мовлення. На уроці української мови варто розглядати функціонування мовних одиниць, особливість їх уживання, враховуючи ситуацію і завдання спілкування, приділяти увагу використанню граматичних одиниць у мовленні, адже тільки за таких умов учні можуть засвоїти значення мовних засобів, їх стилістичні функції і роль у текстах.

Для закріплення вивченого варто на уроках української мови використовувати стилістичний аналіз тексту. Такі практичні вправи доцільно проводити по змозі на більшості уроків рідної мови в основній школі. У ході виконання цього виду мовного розбору в учнів формуватимуться стилістичні вміння і навички. Стилістичний розбір тексту включає в себе аналіз усіх мовних рівнів, що є у цьому контексті, вчить удосконалювати на прикладі чужого мовлення свої висловлювання, будувати і формувати їх. Пропонуємо використовувати таку схему стилістичного аналізу тексту. 1. Основна функція. 2. Сфера використання. 3. Призначення. 4. Основні ознаки. 5. Форма мови. 6. Жанр. 7. Характерні мовні засоби (фонетики, лексики, словотвору, морфології, синтаксису). 8. Стиль мовлення, підстиль.

Стилістичний аналіз необхідно, на нашу думку, проводити за принципом “від простого до складного”, “від роботи під керівництвом учителя до самостійної роботи учнів”. Перед проведенням доцільно застосувати метод бесіди, повторивши основні поняття стилістики, потім розглянути схему стилістичного аналізу. Далі вчитель має навести приклад

такого аналізу, що може бути неповним, частковим або повним. Результативною є робота над конкретизацією аналізу, який дає вчитель: аналізує текст без прикладів, а учні аргументують його твердження.

Особливо важливим є третій етап реалізації функціонально-стилістичного підходу до навчання мови, що передбачає розвиток умінь та навичок створювати власні висловлювання різних стилів, типів і жанрів мовлення. Така робота повинна проводитися по змозі на більшості уроків поступово, послідовно, систематично і цілісно впродовж вивчення всього курсу української мови. “Спочатку, – підкреслює О.Біляєв, – виробляємо вміння осмислювати тему та її межі, потім – визначати основну думку і підпорядковувати їй твір, пізніше – добирати матеріал до твору, а згодом і систематизувати його та вдосконалювати написане [3, с. 167–168]”.

Створити готовий текст – це нелегкий процес, адже обов’язково слід враховувати тему, стиль, тип і жанр мовлення, сферу, умови та мету спілкування. Навчати учнів висловлюватись в усній і письмовій формі мовлення можна не тільки під час написання творів на уроках розвитку зв’язного мовлення, а й застосовувати елементи творчих робіт упродовж виконання класних і домашніх завдань – усний чи письмовий відгук, підготовлене чи не підготовлене висловлювання, твір-мініатюру, творчі завдання, діалоги різного типу. Наприклад. *Закінчити висловлювання. Тип мовлення – роздум. Які частини тексту ви дописали? Визначте характерні особливості цього типу мовлення.

Що таке мораль? На перший погляд видається, що відповісти на це питання досить легко. Мораль – ось вона, поруч. Вона в мені, в тобі, у взаємовідносинах між людьми ... *Напишіть твір-розповідь у художньому стилі “Літературний герой, який є для мене ідеалом”. *Уявіть себе вчителем, який пояснює тему “Розмовний стиль мовлення”. Побудуйте усну розповідь. *До вас приїхав друг з іншого міста, і вам треба зробити екскурсію містом. Складіть тези майбутнього опису із використанням стилістично доречних означень, відокремлених означень. Який стиль мовлення використано?

Отже, удосконалення методики навчання української мови необхідно здійснювати у зв’язку із педагогічною ситуацією, що склалася в сучасних умовах, зокрема з реалізацією функціонально-стилістичного підходу до організації і технології уроків української мови в основній школі. Розробка уроків української мови на засадах функціонально-стилістичного підходу дає змогу засвоїти основні стилістичні поняття, формувати вміння аналізувати та використовувати стилістичні засоби, здійснювати стилістичний аналіз текстів, навчитися самостійно працювати з мовностилістичним матеріалом, розвивати вміння моделювати власні зв’язні різностильові висловлювання, опанувати репродуктивні та продуктивні види мовленнєвої діяльності, підвищити рівень культури усного і писемного мовлення учнів. Запропоновані вправи та завдання підпорядковані меті реалізувати комунікативно-діяльнісну змістову лінію, оскільки орієнтують на глибоке осмислення змістової та стилістичної структури тексту і спрямовані на вироблення умінь створювати власні висловлювання з урахуванням різних комунікативних ситуацій. Це може бути доведене у подальших наукових пошуках.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бадер В. Теоретичні засади побудови електронного підручника з української мови як іноземної // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2008. – Вип.3. – С. 105–110.
2. Бадер В.І. Функціонально-стилістичний підхід у формуванні культури мовлення студентів-філологів // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т; наук. ред. Анатолій Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2009. – Вип. 19. – С. 297 – 301.
3. Біляєв О. Лінгводидактика рідної мови: Навчально-методичний посібник / О.М.Біляєв. – К.: Генеза, 2005. – 180с.
4. Пентилок М. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики: Збірник статей. – К.: Ленвіт, 2001. – 256с.

5. Пентилюк М. Робота із стилістики в 8–9 класах: Посібник для вчителя. – К.: Радянська школа, 1989. – 112 с.
6. Пентилюк М.І., Окуневич Т.Г. Сучасний урок української мови / М.І.Пентилюк. – Х.: Вид. група “Основа”, 2007. – 176с.
7. Словник-довідник з української лінгводидактики: Навчальний посібник / За ред. М.І.Пентилюк. – К.: Ленвіт, 2003. – 149с.
8. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 530с.
9. Хуторской А.В. Современная дидактика. Учебное пособие. 2-е издание, переработанное / А.В. Хуторской. – М.: Высшая школа, 2007. – 639с.

Кучеренко І.А.

**РЕАЛИЗАЦИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНО-СТИЛИСТИЧЕСКОГО ПОДХОДА НА УРОКАХ
УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА В ОСНОВНОЙ ШКОЛЕ**

В статье проанализирован функционально-стилистический подход к обучению украинскому языку, определены пути его реализации на уроках украинского языка в основной школе.

Ключевые слова: функционально-стилистический подход, урок украинского языка, стилистические умения и навыки, стилистические упражнения.

Kucherenko I.A.

**REALIZATION OF FUNCTIONALLY-STYLISTIC APPROACH IS ON LESSONS OF UKRAINIAN
AT BASIC SCHOOL**

In the article the functional stylistic going is analysed near the studies of Ukrainian, the ways of his realization are certain on the lessons of Ukrainian at basic school.

Key words: functionally-stylistic approach, lesson of Ukrainian, stylistic abilities and skills, stylistic exercises.

УДК 371.321

Мельничук Ю.Ю.

**ФОРМУВАННЯ СТИЛІСТИЧНИХ УМІНЬ
НА ОСНОВІ НАУКОВОГО ТЕКСТУ**

У статті обґрунтовується доцільність формування стилістичних умінь на основі наукового тексту та наводиться фрагмент уроку з використанням текстів наукового стилю.

Ключові слова: стилістичні уміння, науковий текст, урок, стилі мовлення, культура мовлення.

Уміння вільно, грамотно висловлювати свої думки в різних життєвих ситуаціях та видах мовленнєвої діяльності, насамперед передбачає засвоєння стилістичних знань та оволодіння стилістичними вміннями. Одне з провідних місць навчання української мови посідає оволодіння науковим мовленням, “необхідним компонентом якого є науково-навчальні тексти” [1, с. 1]. Проблему наукового тексту дослідники розглядали в лінгвістичному (М.Бахтін, А. Коваль, Л. Мацько, В. Мельничайко, О. Москальська, О. Пономарів) та лінгводидактичному (О. Андрієць, О. Біляєв, Л. Варзацька, І.Кучеренко, М. Пентилюк) аспектах. Як показує аналіз навчально-методичної літератури, незважаючи на широкий спектр досліджуваних науковцями питань, у ЗНЗ недостатньо методичних посібників та розробок з означеної проблеми. Тому з метою внести різноманіття у практичну сферу діяльності учителів української мови у даній статті наводимо фрагмент конспекту уроку в 6 класі з використанням текстів наукового стилю.